

A VIII. Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszus és a helytörténet

A világ gazdaságtörténészei 1982. augusztus 16-tól 20-ig Budapesten adtak találkozót egymásnak. Mintegy 40 országból érkezett 900 külföldi és több mint 100 magyar történész, közgazdász tanácskozott öt napon át a Semmelweis Orvostudományi Egyetem impozáns, Nagyvárad téri épületében. A napilapok a konferencia idején hírt adtak a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaság és a magyar szervező bizottság által kitűnően szervezett, nagyszabású tanácskozás főbb eseményeiről, a tudományos eredményeket pedig még számos fórumon fogják értékelni itthon és külföldön, így e hasábkon csupán arra vállalkozhatunk, hogy egyetlen szempont, a honismereti, ezen belül is főként a helytörténeti kutatások vonatkozásában kitérjünk meg összegezni a tanulságokat. Még ez is igen nehéz feladat, mivel a tanácskozások, viták kavalkádjában – csaknem 50 szekció ülésezett – közvetve vagy közvetlenül szinte mindenütt jelen voltak a honismereti kutatások eredményei is.

Honismeret és nemzetközi történetsszinkongresszus. Lehet-e egyáltalán együtt említeni e két fogalmat? A legfőbb tanulság – legalább is számunkra – az, hogy igen, sőt a helytörténeti kutatók előadásai, hozzászólásaikkal jelentős szerepet is kaptak a kongresszus eseménysorozatában. Sajnos, e résztvevők szinte kivétel nélkül külföldi vendégeink közül kerültek ki, a magyar helytörténeti vagy regionális kutatások eredményei – amennyire ezt azon üléseken, amelyekben jelen lehettünk, tapasztalhattuk – csak az agrártörténeti szekciók vitáin kaptak súlyuknak megfelelő szerepet.

Egy tanácskozáson, amelyen az öt kontinensről érkezett tudósok azonos témaköröket vitatnak meg, a fő szerepet feltétlenül a fejlődési jelenségek nemzetközi összehasonlítása játssza. Hogyan is zajlottak le a különböző gazdasági folyamatok egy-egy országban, régióban, milyen hasonlóságok, sajátosságok, időbeli eltolódások jellemzik a világ népeinek gazdaságtörténetét? Erre keresték a választ mintegy félszáz témában a tudósok. Tulajdonképpen a honismereti kutatások összesített, országos vagy regionális szinten általánosított eredményeit vehették egymással össze. A nagy országokban a dolog természetéből adódóan szembeötlő eltéréseket mutat a tagállamok, tartományok, természetföldrajzi, etnológiai régiók fejlődése, így kutatásuk központi helyet kap a nemzeti történetírásban. De a kongresszus azt is bizonyította, hogy a helytörténeti, regionális kutatások néhány, hazánkhoz hasonló nagyságú, népességű országban is nagy szerepet játszanak a történettudományban olyannyira, hogy a helytörténeti kutatások jelentősebb eredményeit méltónak tartják a nemzetközi kongresszuson való szereplésre is. Ennek tulajdonítható, hogy a helytörténetírás és a szélesebb történeti kutatások viszonya egy önálló szekcióülés napirendjén is szerepelt.

A kongresszus szekcióülései A, B és C témákra oszlottak. A kiemelt „A” témában a szervezők „nemzeti jelentéseket” kértek és a beérkezett „hozzájáruló tanulmányok” alapján egy-egy kiemelkedő tudós általános beszámolót „főreferátumot” készített. E témák anyagát – csakúgy, mint a „B” témakét – az Akadémiai Kiadó, illetve egyes külföldi kiadók a konferencia előtt nyomtatásban is kiadták. A szekcióüléseken az általános referátumhoz szakértők szóltak hozzá, majd pedig az egyéb, főként előre bejelentett hozzászólók kaptak fórumot.

A „C” témákban – viszonylag kisebb, de a gazdaságtörténet jelentős, önálló ágait jelentő témakörök ezek – a vita közvetlenebb volt, anyaguk kiadására azonban a kongresszus nem vállalkozhatott. Ezekben a témákban a vitákat a kötetlenség, formáságtól való mentesség jellemezte. Szó sincs azonban arról, hogy

e viták szervezetlenek, előkészítetlenek lettek volna. A szervezők – 20 ország neves gazdaságtörténészei, köztük Katus László, Orosz István és N. Kiss István – az előzőleg sokszorosított előadások alapján vezették a szekcióüléseket.

Egy-egy résztvevő természetesen csak 4–5 szekció üléseit ülhetné végig, így e témák valamennyiének ismertetése lehetetlen. Csupán arra vállalkozhatunk, hogy a *helytörténet témakörével foglalkozó szekcióülésről* adjunk beszámolót. A C. 25. jelű szekció napirendjén *A helytörténet szerepe a történeti kutatásokban* szerepelt. Az ülés szervezője Rolf Adamson svéd gazdaságtörténész professzor köszöntötte az érdeklődőket, a szám szerint 55–60 résztvevőt. Feltűnő volt, hogy a jelenlevők nagy többsége a skandináv országokat képviselte, de szép számmal érkeztek angol, holland helytörténészek is, az amerikai, nyugatnémet, japán és a 4–5 hazai résztvevő mellett.

Az előkészítés során 8 tanulmányt osztottak szét, s mivel a vitára csak egy délelőtti negyedfél órája állt rendelkezésre, e tanulmányok szerzői a helyszínen csupán a legfontosabb téziseket ismertették.

Brigitta Ericsson stockholmi történész professzornő Helyi közlésekkel választja az országos törvényhozásnak Skandináviában a XVIII. században című tanulmánya bevezetésében hangsúlyozta, hogy a skandináv alkotmány- és politikatörténészek figyelme hosszú időn át a központi döntéshozó hatalomra, hatásköre jellemzőire irányult, ennek megfelelően az eseményeket is a központi államhatalom nézőpontjából értékelték. Az utóbbi években azonban az események nézőpontja és értelmezése szélesedett, a demográfiai, gazdasági és szociális kérdések kutatásával. A beszámoló fő témája az az 1970-es évek végén kezdeményezett, mind az öt skandináv államra kiterjedő kutatási terv, amely a döntéshozatal módját hasonlítja össze az 1719-től 1772-ig terjedő időszakban. A hangsúlyt a központi hatóságok és a helyi közösségek közötti kölcsönhatás vizsgálatára helyezték, beleértve azt is, miként befolyásolhatták magán-személyek vagy csoportok hivatalos, vagy nem hivatalos eszközökkel a döntéshozókat. A vizsgált félévszázadban a Svéd–Finn királyságban a monarchia gyenge, a birodalmi gyűlés (Riksdag) viszont szuverén hatalom, míg Dánia–Norvégia–Izland kormányformájára az uralkodó autokratikus hatalma volt jellemző. De csak mikroszintű kutatások révén tisztázható, hogy pl. a helyi közalkalmazottak hogyan illeszkedtek a rendszerbe: a helybeliek szószólói vagy pedig csak a központi hatóságok akaratát hajtják végre. A tanulmányok megállapítása szerint magatartásukat a helyi érdekek határozták meg, így befolyást gyakoroltak a központi hatóságokra is. Egy másik, *csak helytörténeti kutatásokkal* megválaszolható kérdés, vajon a nagyszámú törvény, dekrétum, miként lett végrehajtván. Olyan gazdasági tényezők, mint az erdőhasználat korlátozása, összeütközést eredményeztek a koronauradalmak és a jövedelmek igazgatási szervei és az erdőből élők között. *Ericsson* professzornő esettanulmánya a vasművek, a fűrészmalom tulajdonosok, valamint a fakereskedők és a parasztok érdekcsoportjainak harcát mutatja be bizonyítva, hogy az igazgatási és a politikai eljárási módok végül is lehetővé tették, hogy a helyi vélemények mind helyi, mind pedig parlamenti szinten befolyást gyakoroljanak.

Maria de Rátima Brandao és Rui Feijo Angliában működő portugál történészek, Szöveg és összefüggés: közösségi tanulmányok és forrásaik című tanulmányukban elméletileg, történetfilozófiailag elemezték a „közösség” fogalmát, mint a helytörténeti tanulmányok keretét. A nehezen megfogható és a néprajzban, a szociológiában, illetve a történettudományban eltérő jelentésű fogalommal kapcsolatos, igen érdekes előadás ismertetésétől sajnos, el kell tekintenünk. A szerzők ugyanis – nem érezvén véglegesen kielégletnek koncepciójukat – értékelték a résztvevőket, ne idézzék szövegüket a szekción kívül.

Rolf Fladby, norvég történész professzor tulajdonképpen a bőség zavaráról, a gazdagság bajairól számolt be, hiszen hazájában a helytörténetírás iránt rendkívül nagy az érdeklődés, a közigazgatási egységek többsége már megbízatást adott a historikusoknak közösségük történetének megírására. Sokhelyütt el is készültek a monográfiák, közöttük – norvég sajátosságként – igen sok a farm- és családtörténet, amelyek óriási munkabefektetést igényelnek, ha egy közigazgatási egység minden egyes farmjának és családjának több évszázados történetét nyomon szeretnék követni. A *Norvég Helytörténeti Intézet* hivatásának tekinti, hogy módszertani segítséget nyújtson a kutatásokhoz. Az összegyűjthető hatalmas mennyiségű részletadat helyes feldolgozásával kapcsolatban *Fladby* alapkérdésnek tekinti, hogy a *helytörténeti művek tudományos minőségük csökkentése nélkül is a széles olvasókörönséghez szólnanak*. Az 1970–1979 közötti évtizedben 30 várostörténeti, 155 községtörténeti és 30 regionális keretű kötet jelent meg, ami nagy mennyiségi fejlődést jelent a helytörténetírásban és a norvég történettudomány természetének a legnagyobb részét adja. Hangsúlyozva, hogy a községi, városi, területi keretek különbözősége miatt *nem lehet meghatározott mintát adni a helytörténeti kutatások tervezése számára*, a szerző néhány általános tanácsot ad. Mindenekelőtt nem helyes, hogy számos monográfia nem foglalkozik a közelmúlt történetével, mert az olvasó csak akkor értheti meg szűkebb, tágabb közössége fejlődését, ha azt napjainkig ismeri.

A helytörténeti művek szerkezete erős hagyomány alapján gyakran tematikus és a különböző témák fejezeteit sok esetben más és más szerzők írják. Ezzel szemben *Fladby* professzor a fejlődés és az összefüggések ábrázolására sokkal alkalmasabbnak ítéli a kronológikus feldolgozást. Ugyanakkor a munkáknak törekedniük kell arra, hogy részletesen foglalkozzanak a kulturális tájegységgel, majd pedig a népesség fejlődésével, letelepedésével, a természeti erőforrásokkal, a gazdálkodással, a társadalmi szerkezet fejlődésével, az igazgatási szervezet intézményeivel, a helyi közösség és a nemzet kapcsolatával, valamint azzal a nagy témával, hogy a helyi társadalom milyen módon részesült alkotóként vagy befogadóként a

nemzeti műveltségéből. A helytörténész munkájának legfőbb előnye, öröme az, hogy olyan helyszeggel, személyekkel és viszonyokkal foglalkozik, amelyhez olvasója is személyesen kötődik. Éppen ezt kell maximálisan kihasználni, lehetővé téve, hogy az olvasó megismerhesse otthona és környezete történeti fejlődését.

Az ugyancsak norvég *Sivert Langholm* egyetemi tanár A helytörténet különböző megközelítési módjai című előadásában különbséget tett a „tulajdonképpeni” helytörténeti és a helyi jellegű esettanulmányok között. Míg az előbbi esetben egy szűkebb közösség vagy egy helyi jelenség maga a tudásgyarapítás célja, addig az esettanulmány végső célja nem a vizsgált egyedi közösség, hanem általánosabb szerkezetek vagy folyamatok amelyek a helyi jelenség hihetőleg példáz és képvisel. Ez a különbség az előadó szerint meghatározóbb, mint a helyi és a nemzeti történelem közötti. A döntő kérdés az, hogy milyen feltételek mellett és milyen mértékig járulhat hozzá egyazon vizsgálat a történelmi ismeretek bővüléséhez a két módszerrel? Az esettanulmányok gyakran alkalmaznak hipotetikus deduktív megközelítési módot, amelynek nagy előnye a más helyekről nyert ismeretekkel való kapcsolat, valamint az összehasonlítás lehetősége. A nagy hátrány viszont az analízis korlátozottsága, ami mindig magában rejti a veszélyt, hogy helyi egységek legérdekesebb sajátosságai kimaradnak. Ha az esettanulmány módszerét alkalmazzuk, a történetész ideálisan mindig egy általánosabb látókörből figyeli a történelmi eseményt, míg a „tulajdonképpeni” helytörténet művelője figyelmét elsősorban a szóban forgó helyi közösség „totális” történelmére összpontosítja. A szerző aláhúzza, hogy ha több-kevesebb különbség van is abban, ki minek tulajdonít elsőbbséget, ellentmondás nincsen a két kutatási módszer között.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott a szekcióülés szervezőjének, *Rolf Adamson*, stockholmi egyetemi tanárnak az előadása is, amelynek témája és címe: Tanulmányozzunk mindent nagyon kevés közösségnél vagy csak néhány változatot sok egységnél (a teljes kutatott népességnél) – a helytörténetírás két szélsőséges módja. Az első módszer példáját *dr. Alan Macfarlane*, Cambridge-i egyetemi tanár *Reconstructing historical communities* (Cambridge, 1977.) című könyve szolgáltatta, aki adatbázisát két, egymástól távol eső egyházközségre korlátozta, ugyanakkor lehetségesnek tartja, hogy belőlük általánosításokat vonjon le. A másik utat maga *Adamson* járta be, amikor egész Svédország összes – és nem csupán mintavételrel kiválasztott – acélpipari vállalatáról összegyűjtött egy kis számú adattípust. Vajon a helytörténetírás keretébe tartozik-e egyáltalán egy ilyen vizsgálat? Az előadó szerint nem joggalann annak tekinteni.

Adamson professzor először részletesen ismertette *Macfarlane* elvi tételeit. Az angol kutató és munkacsoportja 1963 óta hatalmas munkával összegyűjtött és elemzett minden adatot, ami a két vizsgált közösségre valahol is megtalálható volt, hangsúlyozva, hogy minden újabb irat nem egyszerűen hozzáadódik az addigiakhoz, hanem azokat az ismereteket is gazdagítja, jobban megvilágítja, amelyeket korábban szereztek. *Adamson* vitatja ezt, mondván, hogy a „marginális” (szélső) jövedelmek a közgazdaságtan és a tudományos kutatás általános módszere szerint is – egy idő után csökkentek. Ha a források átfedik egymást, az újabban vizsgált források csak akkor mondanak újat, ha a korábbiak pontatlanok, hiányosak voltak. Helyes, ha a kutató előzetesen igyekszik megállapítani, melyek a legérdekesebb iratsorozatok és felteszi a kérdést, érdemes-e a többi, jelentéktelen forráscsoportra is munkát fordítani. Nem elfogadható ugyanis, hogy minden adat egyformán fontos, hiszen a válogatás elengedhetetlen a kutatásban. *Macfarlane* saját módszerét közösségtanulmánynak (community study) nevezi és célja egy-egy közösség teljes („totális”) életének rekonstrukciója. Ennek érdekében a demográfusok által már évtizedekkel ezelőtt kidolgozott – Magyarországon is ismert és művelt – „családrekonstrukció” módszerből kiindulva kialakítja az „egyéni rekonstrukció”-t (individual reconstruction), amelynek célja, hogy egyetlen, évszázadokkal ezelőtt élt személyre vonatkozóan is összegyűjtsön minden hozzáférhető adatot. *Adamson* e módszer eredményeit triviálisnak tartja, amely nem áll arányban a hatalmas munkabefektetéssel, ezzel szemben hasznosabb a kiválasztott, gyakran egyidőben született emberek csoportjának a vizsgálata életük egész folyamán (cohort study). A svéd professzor kritizálja azt is, ahogyan a hatalmas mennyiségű adatot *Macfarlane* és munkatársai feldolgozták. Nézte szerint az adatok önmagukban két típusba sorolhatók: A „flow” adatok időegységekre (pl. év, hónap) vonatkoznak, míg a „stock” adatok egy időpontra (pl. az év utolsó napja). A helytörténésznek kevés a „flow” adata (ilyen az éves születések, halálozások száma) emellett sokkal több az egy időpontban felvett adat. Az adatok rendszerezése is kétféle: időben keresztmetszetű, valamint hosszabb időtartamra vonatkozó lehet. Az előbbi módszer nemcsak könnyebb, kevesebb munkát igényel, hanem ajánlatosabb is az elemzéssel levonható következtetések nagyobb száma miatt. A hosszú időszakot átölelő adatfeldolgozással nem kell unostalan élni, mint *Macfarlane* teszi *Adamson* szerint, csupán akkor, ha az elengedhetetlen, pl. családrekonstrukciónál, egyazon egységben időközök, időtartamok, mozgások és változások mérésekor. Nagy érdeme az angol történetésznek – méltatja *Adamson* –, hogy jól feldolgozta mind a helyi, mind pedig a központi levéltárakban megtalálható adatokat, de a „totális” közösségtörténet nem valósítható meg világos szerkezet, funkció- és fejlődésmeghatározás nélkül.

Adamson saját könyvét, amelyet egy-egy szűk témáról írt, ellenkező típusú modellnek tekinti. A svéd acélpipar hitelviszonyait tárta fel az 1800-tól 1860-ig terjedő időszakban, tehát „hosszirányú” (hosszabb időtartamú) módszerrel. Az ország valamennyi acélgyárát és acélgyárást kutatta, széles körű, de főleg a központi levéltárakban sikeres adatgyűjtéssel. Munkáját azért tartja helytörténeti jellegűnek, mert az

adatok feldolgozását és közzétételét úgy végezte el, hogy azok könnyen hozzáférhetőek legyenek azoknak a helytörténészeknek is, akik csak egy gyárat, egyetlen személyt kísérnek figyelemmel. A táblázatokat úgy szerkesztette, hogy nem „nyelődtek el” az egyedi adatok sem, emellett név-, gyár- és régiómutatót is készített. (Vajon nem kellene-e a helytörténészek igényeit a nálunk készülő országos monográfiákban, azok tájékoztató apparátusában is sokkal inkább figyelembe venni?)

A dán *Hans Christian Johansen* Helytörténet – esettanulmányok a nemzeti történelemben? című tanulmánya is azt vitatja, hogyan hasznosíthatják a hivatásos történészek a helyi szintű munkákat az országos történelem jobb megértéséhez. Ha egy nagyobb, nemzeti eseményt tárgyalunk és annak helyi hatása viszonylag egyszerű, a meglévő helytörténeti tanulmányok gyakran nagy segítségünkre vannak az országos jelenségek leírásában, míg ha nemzeti szintű, hosszú távú irányzatokat akarunk megvilágítani, amelyek különböző korokon és különböző helyeken át hatnak és a változásnak összetett okozatai vannak, akkor rendszerint csak kevés segítséget kapunk tőlük. Így a történészeknek sok esetben magának kell helyi adatokat szereznie az összemzeti elemzés számára, úgy hogy mintát vesz. *Johansen* rámutat, hogy a közigazgatási egységek teljes számát csoportokba osztva mindegyik csoportból egy egységet véve mintának, figyelemünkön kívül eshetnek a különböző csoportokon belüli nagy eltérések. Jobb tehát, ha előbb megállapítunk néhány, az ország egészére vonatkozó átlagértéket, így elegendő lehet a viszonylag kevés, találomra vett minta is, pl. a keresztmetszet vizsgálatnál párezer háztartás is elég az országos táblázatokhoz.

A stockholmi *Ulf Jonsson* Módszerek egy helytörténeti tanulmány szélesebb keretekbe helyezésére címmel készített tanulmányt. A regionális és helytörténet az 1960-as évek óta már nem csupán néhány lelkes amatőr ügye, hanem az akadémiai gazdaság és társadalomtörténészek érdeklődésének is mindinkább a középpontjában áll. E megbecsülést részben a francia „*Annales*” iskola széles körű regionális vizsgálatainak, részben a *történeti demográfia újjáéledésének és a kvantitatív módszereket hangsúlyozó újfajta társadalomtörténet-írásnak* köszönhetik a helytörténészek. Az „*Annales*” kör tagjai a XVIII. század közepéig a régi tartományokat (provinces), a Nagy Francia Forradalom utáni korban pedig a közigazgatási kerületeket (départements) vették területi vizsgálataik alapjának, de míg a feudális kor tartományai sok szempontból, gazdasági, társadalmi és kulturális egységet alkottak, a XIX. századi départementek esetében pontosabban meg kellene határozni a regionális és az országos szintkapcsolatait mint ahogy azt a franciák tették – *Jonsson* szerint néha rendszertelenül és esetlegesen. A regionális és a nemzeti szint összekapcsolásának módszere ugyan nem egyértelmű, de a területi kutatások jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy létrejött a hatkötetes *Franciaország gazdasági és társadalomtörténete* és a négykötetes *Francia agrártörténet*. Ám ezekben a korábbi regionális munkák csak pusztá illusztrációként szolgálnak.

A történeti demográfusok és társadalomtörténészek általában sokkal kisebb területeket vizsgálnak, mint a francia regionális történészek; ezért számukra követelődik igény, hogy területüket elhelyezzék a szélesebb keretekben. Ennek a szerző öt fő módszerét különbözteti meg: amelyek gyakran egymáshoz kapcsolódnak: 1. A *reprezentatív közösség* módszerét, amelyben statisztikailag a lehető legáltalánosabb feltételeket tükrözi. 2. *Egyfajta mintavételi technika* használata (nem részletezi, milyen!). 3. Az *elméletpróba – elméletáltalánosító módszer* (theory testing-theory generating) csakúgy, mint a további kettő, nem használ szabályos mintavételt és közös bennük az is, hogy nem statisztikai eszközökkel igyekeznek a helytörténeti munkákat szélesebb keretbe helyezni. A tesztmódszerrel egy elméletileg következetes modellt – hogy melyik területet vizsgálják, lényegtelen – hipotézisekkel egyben tesztelik, hogy érvényességüket megállapítsák. Az elméletáltalánosítás viszont az elméletalkotást vizsgálja, az egyik típusba, a szerkezetek statisztikai megfigyelésén alapuló „áttekintő tanulmány”-t (survey study), a másikba pedig az esettanulmányt helyezve arra a megállapításra jut, hogy szélesebb összefüggésbe helyezni az elméleteket csak összehasonlítással lehet. 4. Az *összehasonlító helytörténet* a szerző szerint abban különbözik az előbb tárgyalt elméletvizsgálattól, hogy nagyon eltérő eseteket vetnek össze, így keresve kapcsolatot az általános jelenségekkel, amelyek így élesebben ütköznek ki. 5. Az a módszer, amelyet a szerző maga is a legszívesebben alkalmaz, a „*lépésenként végzett elemzés*” (analysis in successive steps) is azt vallja, hogy a reprezentativitás nem csak statisztikai értelemben valósítható meg. A lehető legteljesebben fel kell tárni, miben tér el a kutatási terület a nagyobb egységek átlagos feltételeitől. Mivel rendkívül nehéz nagyon eltérő szintű egységeket – pl. egy-két plébániát és az országos átlagot – közvetlenül egymáshoz kapcsolni, jó, ha a regionális szintet, mint közvetítőt (meditátort) alkalmazzuk. Csakhogy a különböző körzetek között is nagyok a szélsőségek és egyenlőtlenségek, ezért fontos ezek érzékelése és megkülönböztetése is. A kutatási pontok kiválasztásánál igen módszeresnek, tudatosnak kell lenni, figyelemmel a forrásadottságokra és az átlagtól való szembetűnő különbségekre.

Jonsson beszámol saját kutatási módszeréről, amelyet a XIX. századi közép-svédországi majorságok belső szervezetének vizsgálatánál alkalmazott. Alsó szinten egy esettanulmányt készített egy birtokról, amelyet egy jellegzetes környéken választott ki. A kiválasztott majorságot ezután összevetette Södermanland körzet 21 további birtokával, így részletesen megokolta, miért jelent eltérő esetet a kiválasztott birtok. A szerző ugyan elismeri, hogy elemzési módszere nem tökéletes, de előnye, hogy az előző négy módszernél rendszeresebben igyekszik azonosítani egy helyi közösség sajátosságait, és hogy rávilágít még a viszonylag kis területen is tapasztalható jelentős eltérésekre.

Victor Morgan angol egyetemi tanár két tanulmányát ismertette a szekcióülésen. (A regionális és a

helyi történet angol távlatai, valamint Nemzeti egység kialakulása, a piaci és a mezőgazdasági regionalizmus.) A legtöbb kutató egyetért abban, hogy a piacgazdaság kialakulása a termelés módjának és az agrárszektor társadalmi szervezetének átalakulására vezetendő vissza a korai Angliában, és minden kapcsolatban áll a nemzetállam kialakulásával. De hogyan egyeztethető össze a helyi egységeknek a nagyobb egészbe való integrálódása mellett érvelők nézete a helyiek mellett nosztalgiait érző történészek által felhozott bizonyítékokkal? Világos, hogy a piac kibővülése a meghatározó jellegű falusi szektorban „egységesebb” nemzetet hozott létre, de az a különböző mezőgazdasági körzetek összefüggései között ment végbe. Csak a XV. század végén és a XVI. században jöttek létre olyan kedvező gazdasági és társadalmi szerkezetek, amelyek megteremtették az egymástól függő gazdasági régiókat. A középkori Angliában a társadalom részekre bontott volt, a régiók általános jellemzői pedig nem nagyon tértek el, így nem alakult ki közöttük egymásra utaltság. A regionális különbségek erőteljesebbé válása a XVI–XVII. században következett be, a későbbiekben a technikai változások a mezőgazdaságban és az iparban a piacok hatására még többször átalakították a körzeteket.

Az előadások – mint láthatjuk – egyetlen nagy témát boncolgattak: mégpedig a helytörténeti kutatások saját jogát, szerepét, kapcsolatát a szélesebb történeti kutatásokhoz. Képet alkothattunk arról, milyen jelentős elméleti, módszertani kutatásokat folytatnak számos országban annak érdekében, hogy a helyi mélyfúrások sok munkával nyert eredményei minél tudatosabban és hatásosabban befolyást gyakorolhassanak a nemzeti szintű történelmi szintézisre, azok árnyaltabbá tétele érdekében. Számos olyan módszerrel ismerkedhettünk meg – bár sok közülük nem ismeretlen a hazai történészek előtt sem –, amelyek nem egyedül, hanem inkább együttesen alkalmazhatók. Ugyanakkor több kérdés megválaszolatlan maradt a vitában. Így, hogy csak a legtöbbször előforduló említjük, a régió fogalmát illetően eltérő nézeteket hangoztattak a történészek résztvevők: közigazgatási, gazdasági, néprajzi területeket egyaránt régióknak neveztek, melyek nagysága tucatnyi helységtől országnyi, sőt fél földrésznyi területig terjedt. De igazságtalan volna e nagy kérdések megoldását egyetlen szekcióüléstől várni. Az előadások és a vita összességében rendkívül gondolatgazdag, további elméleti módszertani vizsgálatokra ösztönző volt és jóleső érzéssel gondolhatunk arra is vissza, hogy nemcsak a szekció, hanem az egész kongresszus is – Budapesten ülésezett.

Pálmány Béla

Az ipari üzemtörténet-írás helyzete Hajdú-Bihar megyében*

Hanák Péter az üzemtörténet-írás országos helyzetével kapcsolatban írta: „Van, létrejött, felőtt valahol a periférián, a hagyományos történetírás árnyékában, kisség gondozatlanul és magárahagyottan, mint a mostohagyerek.”¹ Hanák megállapítása sok vonatkozásban, főképp a magáraultság, s a kezdeti szakaszban a gondozatlanság kérdéseiben, megyénk üzemtörténet-írására is jellemző volt. Ugyanakkor az is igaz, hogy a hasonlóság mellett sok sajátos vonás is tapasztalható Hajdú-Bihar megye ez irányú tevékenységében.

Az országos képhez hasonlóan, itt is jelentős tartalmi eltérés mutatkozik a felszabadulás előtt, illetve az után írt művek között. 1945 előtt az ilyen kiadványok rendszerint „díszalbum”-szerűek voltak, azaz csak a szépről-jóról szóltak, s fő céljuk a propaganda, a vállalatra való figyelemfelhívás volt, addig a munkásosztály helyzetével, szervezeteinek működésével, mozgalmával, általában a társadalmi problémákkal mondhatni egyáltalán nem foglalkoztak. Ezek az alkotások ugyanakkor olyan értékes adatokat tartalmaznak, amelyeket a háború során sok esetben elpusztult irattári anyag hiánya miatt napjaink történéskének nincs is módja másutt fellelnie.² Megyénkben a felszabadulás előtt megjelentetett üzemtörténeti munkák száma rendkívül csekély, s egy kivételével debreceni gyárakról szólnak.

*A cikk a szerző 1982. május 6-án a Hajdú-Bihar megyei levéltári napok keretében elhangzott előadásának rövidített, a megyei üzemtörténeti vonatkozású irodalommal kibővített változata.

¹Hanák Péter: Az üzemtörténet kutatásának problémái. Századok, 1968. 5–6. sz. 915. old.